

1983, Loksa

Loksal võib uppuda merre, jõkke ja viide tiiki. Ühel rannaäärsel nõmmekünkal on tabalukuga raudaed, aiakese sees halliks värvitud koonus, mis tipneb punase pentagrammiga. See on memoriaal hukkunud meremeestele. Räägiti, et sõja ajal oli päris ranna lähedal miini otsa sõitnud laev, mis vedas noorsõdureid ja kütust. „Keegi ei pääsenud, kogu meri põles, öö oli nagu päev, rannakalurid tahtsid appi minna, aga ei saanud, paadid läksid põlema,“ räägiti. „Angerjad olid pärast rammusad,“ lisati mõnikord.

Aeg-ajalt nägi mereväelasi ka alevi peal. Nad tundis ära erilisest kõnnakust: nad liikusid natuke nagu krabid, külg ees, jalad harkis, ja neil olid vööl kuldse pidemega pistodad, mida nimetati kortikuteks. Kortikud on ägedad. Kui suureks saan, hakkab ka kortikuga käima.

Loksa lastel on laevadega üldse palju kogemusi, sest Loksal on Salarand ja Salarannas on meil oma päris laevastik. Varjulises lahesopis on madalikul kolm suurt vrakki: pärast sõda maha kantud ja merele uppuma viidud purjelaevad, mille puksiirikapten onu Herman üles korjas ja tagasi randa vedas, lastele rõõmuks. Onu Herman on vanaisa sõber. Vanaisa on Loksa haigla kiirabiariist, see, kes sõidab kohale, osutab abi, võtab vastu, kirjutab välja. Kohalikus keeles on tema nimi Janjanovitš – Jaanus Jaani poeg. Kui on mingi töö, tullakse ikka Janjanovitši jutule. Keerulisemate juhtumite tarvis on vanaisal spetsiaalne lukustatud kohvriku, sees purgikesed eri kuju ja värvi tablettidega. „„Platseebo“, selline sõna,“ selgitas vanaisa mulle. „Suhkrukommid. Iga inimene on isemoodi katki ja inimese kõige suuremate hädade vastu ei olegi arstirohtu. Iga ravim on ühtlasi mürk. Kui sa pole kindel, siis parem ära mürgita. Aga platseebo aitab alati. Peab ainult meeles pidama eri kaebuste puhul eri värvi komme anda. Tahad apelsini maitsega?“ Tahan.

Täna sõidan vanaisaga kiirabiautos kaasa tiikide juurde. Auto peatub, ronin vanaisa järel välja ja mida ma näen – tuuker! Päriselt ka, päris tuuker! Ma olen täiesti kindel, et see on kõige ägedam asi, mida ma oma senise kuue eluaasta jooksul olen näinud. Merelaevastiku tuuker kerkib aeglaselt tiigisügavusest välja, must vesi nõrgub tema oranžilt skafandriit, hingamisvoolik lohiseb järel. Ta tuleb raskelt, ta kannab kätel kahvatut mehekeha.

Loksa tiikide vesi ongi musta värvi. Tiikide kaldad suunduvad püstloodis alla, need on tegelikult vett täis valgunud tsaariaegse tellisetehase kaevandusšahtid. „Seal all ei olegi õiget järvepõhja, seal all on kaevanduskäigud. Need tekitavad hoovusi, mis viivad kaasa, pööriseid, mis tõmbavad vee alla, tekitavad jääkülma vee kogumeid. Kui sellisesse ujud, lähevad lihased krampi ja sa vajud põhja nagu kivi,“ räägitakse. „Vajuv vesi,“ öeldakse. Kuna tiigid on nii ohtlikud, siis on tiigid kogu aeg mehi täis ja pole ühtki aastat, mil suplemast tulijaid oleks olnud sama palju kui suplema minejaid.

Rahvast on juba hulgi, tuukrile kahlatakse vastu, keha kantakse kaldale. „Ta on kolm tundi vee all olnud. Ta on surnud,“ ütleb vanaisa mulle. „Tema perekond on siin, nende heaks teen elustamist, mul läheb nüüd aega.“ Inimesed kogunevad ringi ja vaatavad vaikides vanaisa tegutsemist. Ta teeb pikalt, lõpuks lõpetab ja tõuseb püsti. Rahvahulk hakkab kõikuma ja oigama. „Janjanovitš – oživljai,“ haarab uppunu isa mu vanaisal käest. Ta hoiab kühmu, ta vaatab alt üles. Vanaisa ohkab, kummardub laiba kohale ja sikutab tolle siniseks tõmbunud kätt, see on jäik, tirib kahvatut jalga, see ei nõtku – koolnukangestus,

demonstreerib vanaisa rahvale, siin pole enam midagi teha. Vanaisa sätib minekule. „Janjanovitš – oživljai!“ kostub kogunenud rahva seast. „Oživljai! Oživljai!“ Vanaisa hakkab koondumas inimsuimas endale kiirabiauto poole teed rajama. „Oživljai!“ Omaksed püüavad teda kinni hoida: „Oživljai!“ Tekib rüselus, kiirabiautojuht ja tuuker sekkuvad, mina röögin.

Ma olen kuuene, ma ei tea veel paljut, kuid ma tean, et mudžahiididele ei tohi end elusalt kätte anda. „See, mida nad vangidega teevad, ma ei saa sulle rääkida, nad on loomad, Tiiu poeg ... Ma ei saa sulle rääkida,“ ütles vanaema. Tõstan hantleid, harjutan lasteaia Solnõška lasketiirus laskmist. Afganistan, siit ma tulen.

Laevaremonditehase korstnad lasevad vilet. Nad on seda teinud varahommikust saati. Seltsimees on lahkunud! Isa on lahkunud! Poeg on lahkunud! Brat on lahkunud! Tehaseviledele sekundeerib matuseorkester, kes tiirutab veoauto kastis koos avatud kirstuga mööda alevit. Muusika läheneb ja kaugeneb, kõik tänavad sõidetakse läbi, igalt poolt liitub matusevooriga uusi inimesi, nutunaised häälutavad, orkestrandid tõstavad tooste. Meie maja juurde jõudmise ajaks on matuseorkester juba väga improvisatsiooniline. Surnuauto peatub, matuselised koolduvad, trompetid huilgavad, tehakse ruumi, antakse teed, kohaliku kombe kohaselt. Vanaisa väljub, vanaisa astub autole – tema on selle mehe surnuks kuulutanud, ta on talle nüüd uus isa –, mina lähen ka. Sõit läheb Loksa surnuaiale.

„Nüüd tuleb tõket teha,“ ütleb vanaisa. Mehed, kel jalad veel kannavad, võtavad kätest kinni ja moodustavad lahtise haua ümber kaitseringi. Kääbaste tagant kostab juba lähenevate nutunaiste huilgamist. Sealt nad tulevad, eesrinnas värskel lesk, must rätik üle näo, juuksed katkutud. Hauaauku nähel variseb lesk põlvili ja jääb, nagu mullas, joiguma, nutunaised taustal ulgumas. Siis ühtäkki viskab lesk pea kuklasse, karjatab „Bože moi! Vozmi menja!“ ja sööstab hauasuu poole. Meestering nõtkub, kuid peab vastu. Lesk mässitakse kaelustustesse ja kaastundeavaldustesse. Lesk viipab käega, ta lastakse aupalikult lahti, ta kohendab oma musta kleiti, sülitab suust musta mulda, hüppab siis ümber ja tuiskab uuesti hauaavause poole – ja ta teeb seda ka kolmandat korda, enne kui laseb end pingile talutada. Leinalised noogutavad: tugev sooritus, väga austus-väärne naine. Segadust ära kasutades püüavad ka mõned vanemad nutunaised salaja hauda vupsata, aga ka nemad püütakse kinni, istutatakse hellalt eemale pingile ja pistetakse lohutuseks viina-*stakan*’id pihku. Pole siin midagi, tuleb oma aeg ära istuda, jänesepletiga teispoolsusse ei saa. Kadunukese terviseks tõstetakse tooste ja tooste ja tooste. Vanaisa jahvatab juba kirikuõpetajaga, neil on, nagu ikka, pikad jutud rääkida. Mina hakkam tagasi kodu poole minema. Ma juba tean, kuidas see asi edasi läheb: homme tirib vanaema vanaisa vuntsipidi kiriku käärkambrisügavustest välja ning ülehommel klopib vanaisa süüdlasliku entusiasmiga mannat vahtu, koorib kartuleid ja teeb pannkooke, mängib minuga malet ja kaotab. Kodutee läheb Loksa haigla tagant, mööda suurest kivist. Ükspäev, kui sealt läksin, oli kivi peal suur nastik. Ma polnud nii suurt madu varem nii lähedalt näinud. Madu oli huvitav, mina madu ei huvitanud. Nastik oli kivi peal valguslaigus keras, kael pikale välja sirutatud, vaatas päikesesse.